

Hans Adolph Brorson – en mystiker?

En gennemgang af flere af
Hans Adolph Brorsons salmer
og digte viser, hvordan denne
nationens store salmedigter var
præget af en mystik, der genfindes
i katolsk, men knap nok i luthersk
fromhedstradition

Af Jacob Thomsen

Ud fra en almindelig dansk livsindstilling vil man umiddelbart være tvivlende over for berettigelsen af overskriftens spørgsmål. Denne hjemlige salmedigter fra det 18. århundrede og så mystiker? Er det ikke en overdrivelse at se nogen forbindelse? Hører mystik ikke middelalderen til? Måske skyldes en sådan reaktion, at man ofte i vore dage ved en mystiker udelukkende forstår en person, der får ekstraordinære personlige åbenbaringer fra Gud, visioner eller budskaber fra den åndelige verden. At blive rykket bort til den tredje himmel må være forbeholdt de få og tilhøre en fjernere fortid.¹

Mystiker og mysterium bør imidlertid i virkeligheden forstås bredere – som noget mindre eksklusivt og mindre "mystisk". Det græske ord *mysterion*, latiniseret som *mysterium*, og *sakramente* er ensbetydende ord (synonymer) og bruges i flæng i det liturgiske sprog. Ethvert sakramente er et mysterium, et "troens mysterium", som det siges i enhver katolsk messe, og man hører ikke sjældent præsten sige i indledningen af messen, at vi skal nu "fejre de hellige mysterier", dvs. den hellige messe.

En mystiker i denne mere oprindelige betydning af ordet er enhver, der åbner sig for Kristi lidelses og opstandelses mysterier, "som Han vil fuldføre i os," siger den hellige franske præst Jean Eudes.² En sådan forståelse af, hvad en mystiker er, ligger også bag ved Karl Rahners berømte ord om, at fremtidens kristen må være mystiker for overhovedet at være kristen.³

Har vi da vidnesbyrd om, at Brorson i sit liv har oplevet en sådan åbenhed for Kristi mysterier? Det er rigtignok ikke mange oplysninger, vi har om Brorsons personlige liv. Men vi ved dog fra hans egen levnedbeskrivelse, hans *bispevita*, at han i kriseåret 1717 "begyndte at faae mere Indsigt i den sande Christendoms Beskaffenhed, under adskillige Fristelser, i uophørlige Bønner og aandelige

---

¹ I 2 Kor 12,2 skriver Paulus med tanke på sig selv: "Jeg kender et menneske i Kristus, som for fjorten år siden — om det var i legemet eller uden for legemet, ved jeg ikke, Gud ved det — blev rykket bort til den tredje himmel."

² 1601–1680; grundlægger af en fransk orden, almindeligvis kaldet eudisterne

³ Karl Rahner, 1904–1984, tysk jesuit og kendt teolog. Det anførte citat er hentet fra Karl Rahner, *Skriften*, VII, 22

Betragtninger at smage Evangelii Sødhed".⁴ Såvidt Brorsons egne ord, der tyder på en slags omvendelse eller gennembrud af personlig tro.

Ordet "sand" i bispevitaets beskrivelse viser, at gennembruddet er sket under påvirkning fra pietismen. Den satte skel – ligesom det 17. århundredes andagtslitteratur. Således genfinder man netop ordet "sand" i Johann Arndts meget udbredte "Fire Bøger om den sande Christendom" fra 1606.⁵ Typisk for pietister har ordet "sand" samme betydning, som Kingo anvender i sin fortale til den danske oversættelse af Arndts ovennævnte andagtsbog: "Hyklere, som i en sand Christen Kirke leve som u-sande Christne." Sandhed må altså her ikke forveksles med intellektuel sandhed, men betyder den personlige tro, som realiseres i livsførelsen eller – med Jean Eudes' ord – lader Kristus fuldføre sine mysterier. Det er pietismens mål.

Et enkelt andet vidnesbyrd om mysteriets plads i Brorsons liv har vi dog. Det stammer fra hans andet kriseår 1746, da Brorson havde tilkaldt den fremtrædende herrnhutiske sjælesørger Andreas Grassmann til sin bispegård som åndelig vejleder. Denne mand beretter i et brev til grev Zinzendorf,⁶ der var herrnhuternes talsmand ved det danske hof, at Brorson "ofte havde visioner af Kristi sår". Bagved dette ligger en meget lang fromhedstradition for at tænke på Kristi sår, da han hang på korset. Derved indprentede man sig med taknemlighed, hvor dyrekøbt vor frelse blev vundet. Også på dette punkt – ligesom digterisk – fortsætter Brorson i lige linie traditionen fra Kingo, især dennes bods- og passionssalmer.

Forening med Gud

Vigtigere end de få overleverede glimt fra Brorsons liv er vidnesbyrdene i hans salmer og åndelige digte. Det uudsigelige udtrykkes nu bedst i lyrik. I Brorsons digtning findes mange træk af mystik, som både har tiltrukket og frastødt mange. Selve ordet mystik er afledt af det græske udsagnsord "myein", hvis grundbetydning er "at lukke øjnene", nemlig for at koncentrere sig om den åndelige virkelighed. Det gælder om at lære "at se det usynlige", som det træffende er sagt af professor Otto Norn om hensigten med middelalderens kirkekunst. Ganske vist ligger der i mystik en lurende risiko for selvoptagethed. Men i ægte kristen mystik drejer det sig om fordybelse i Guds åbenbaring og Kristi mysterier, så at jeg'et bliver et modtagende jeg for Guds forløsende nåde.

Den ene af de to grundlæggere af pietismen i Halle i Sachsen, præst og professor August Hermann Francke kaldte hele sin bogproduktion for en *theologia mystica*, en teologi, der i grunden kun drejede sig om Kristi mysterier, dvs. selve vor frelses grund. Foreningen med Gud var det mystiske mål for alt kristenliv. Således også hos Brorson. I hans salme *Når mit øje* lyder første strofe således:

*Når mit øje,
træt af møje,
vådt og mørkt af tåreregn,
ser med længsel
af sit fængsel
op mod blide Salems egn;
o, hvor svinder da min ve
bare ved derop at se!*⁷

⁴ Brorsons Samlede Skrifter (1956), III, s. 245

⁵ Johann Arndt, 1555–1621. Tysk præst, teolog og salmedigter

⁶ 1700–1760

⁷ Den danske Salmebog (2003) nr. 558. "Salem" står for det nye Jerusalem i Himlen

Man oplever her tydeligt en bevægelse fra jordens fængsel (og – i en anden strofe – trængsel, der kan rime på fængsel) op imod Guds himmel. Ordet "op" går igennem hele salmen. Et tredje ord, der ligeledes rimer på fængsel, er "længsel", og længsel har altid retning mod et mål. Med Brorsons egne ord i netop denne salme gælder det om "at give tidens åndedrag evighedens luft og smag". Augustin skriver så smukt om længslen, at den er "vor hjertestreng". Længslens betydning for pietismen ses blandt andet af, at den anden grundlægger af Halle-pietismen, provst Philip Jacob Spener valgte "Pia desideria" (Fromme længsler) til titel på sit hovedværk.⁸ I al længsel ligger utålmodighed efter længslens opfyldelse. Ligesom Johannes Åbenbaring – og dermed hele Bibelen – slutter med bønnen "Kom, Herre Jesus", således ender sidste strofe af Brorsons salme med udråbet:

*Når, o søde brudgom, da
vil du hente mig herfra?*

I Det gamle Testaments bog Højsangen hentede Brorson inspiration til at skildre sjælens forening med Gud. Højsangens glødende elskovsdigte har lige siden oldtiden (den lærde kirkefader Origenes, 3. årh.) været forstået som en beskrivelse af kærlighedsforholdet mellem Gud og den enkelte kristne. Et vældigt opsving i denne fortolkning af Højsangen skabte Bernhard af Clairvaux, fra hvis hånd vi har ikke mindre end 86 prædikener over Højsangen. En af Brorsons mest kendte salmer, *Her vil ties, her vil bies*,⁹ er ret beset en sådan dialog mellem Frelseren og den ængstede sjæl. Midt i de jordiske trængsler, symboliseret ved vinterens sne og kulde, trøstes sjælen af Kristus. Vinterens naturbillede afløses af håbet om, at vår og sommer, symboliseret ved "forsommers minde, alt grøn på kvist", snart skal bringe sjælens forløsning. Og kærlighedens sprog fra Højsangen er ikke til at tage fejl af, når sjælen kaldes "due" eller "turteldue".

Endnu tydeligere opleves kærlighedens dialogform i digtet "Sulamith lilde". Her er rollefordelingen mellem Jesus og sjælen klart angivet med "Jes." for Jesus og "Sul." for Sulamith, navnet på Højsangens elskede kvinde:

*Jes. Sulamith lilde!
Hvi jamrer du saa tit?
Sul. Ak! at du vilde
Mig hente hiem til dit.
Jes. Den Himmel-Længsel
Alvorlig prøves vil.
Sul. Ja Nød og Trængsel
Gjør vist nok sit dertil.
Jes. Troer du, jeg glemmer
Dit Korses mørke Skye?
Sul. Nej, jeg fornemmer
Din Naade daglig nye.
Jes. Men, naar det klemmer?
Sul. Da skriger jeg om Lye.

Jes. Sulamith &c. &c.*

⁸ Philip Jacob Spener, 1635–1705

⁹ Den danske Salmebog (2003), nr. 557

Ligeledes ses det her helt tydeligt, at den endelige forening med Gud finder sted i dødsstunden, som det fremgår af afrejsesituationen i sidste strofe:

*Jes. Pak da kun sammen,
Og hold din Himmelfart!*
*Sul. Ja Amen, Amen,
Kom søde Jesu snart!*
*Jes. Den Vej har Ende,
Hvorpaa du tit har grædt.*
*Sul. Nu kan jeg kiende,
At den er kort og let.*
*Jes. Engle for Thronen
Skal føre dig i Nat.*
*Sul. Paa Jubel-Tonen
Jeg lystig tager fat.*
Jes. Saa faaer du Kronen.
Sul. Den est du selv, min Skat!

Jes. Pak da kun &c. &c.

Himmellængslen opfyldes endelig, og englene vil allerede i nat føre sjælen frem for Guds trone. Jesus lover sjælen, at den skal få kronen på sit hoved, og sjælen svarer, at Jesus selv er denne krone: "Den est du selv, min Skat." Dødsstunden skildres ganske usentimentalt som en rejsesituation. Man må pakke sin bagage sammen. "Naar du est færdig, / Er Vognen for din Dør", siger Jesus helt konkret til sjælen i en tidligere strofe. For øvrigt er billedet af en rejsevogn tydeligt inspireret af Kingos digt i *Aandelige Siungekor's* anden del (1681): *Reyse-Andagt*.

Billedet af kronen i himlen er hentet fra Johannes Åbenbaring, fx 2,10 ("livets krone") og 3,11. På disse steder erstatter nyere oversættelser "krone" med "sejrskrans", men ikke således på Brorsons tid. Da var billedet af kronen enerådende. Brorson har været så glad for kronen som udtryk for fuldendelsen i saligheden, at han endog indfører det i *Kom regn af det høje*,¹⁰ hvor det ikke findes i den tyske originaltekst; han oversætter (og bearbejder):

*Vor børnerets vidne! hjælp Abba at sige
med hjerte og mund,
og tryk mig den vished at arve dit rige
i inderste grund!*
*Ja, vis mig, så tit du, o saligheds pant,
om Himlen erindrer,
hvor kronen den tindrer,
som Jesus os vandt.*

Gang på gang bruger Brorson "kronen" i sine salmer, fx i *O Jesu! Guds tålmodig lam*, hvor det sidste vers begynder med linierne:

---

¹⁰ Den danske Salmebog (2003), nr. 313. Den tyske originaltekst af Johann Caspar Stegmann er fra 1714

*Jeg veed, man uden kors og trang
Til kronen ey kand træde ...*

Brudemystik

Salmen *Når mit øje* sluttede med, at sjælen råbte sin længsel ud:

*Når, o søde brudgom, da
vil du hente mig herfra?*

Brudgommen er naturligvis Jesus, men typisk nok for den tids angst for den religiøse brudemystik havde Den danske Salmebog, 1953-udgaven, erstattet ordet "brudgom" med "Jesus". Brorson havde ikke en sådan angst for at forsætte de mange forudgående århundreders karske tradition – og i 2003-udgaven er teksten da også ført tilbage til sin oprindelige ordlyd.

I "Sulamith lilde" spørger Jesus Sulamith: "Vil du saa gerne?" Og sjælen svarer: "Ja til min Brudgom hiem." For Brorson var det helt naturligt at anvende den intimeste forening mellem mennesker som et passende billede på foreningen mellem Kristus og den troende sjæl, ganske som Højsangen var blevet fortolket lige siden oldtiden.

Salmen *Hvorledes skal jeg møde og favne dig min skat?* er måske det kendteste eksempel på brudemystik hos Brorson.¹¹ Brylluppet er den naturlige konsekvens af længsel efter forening. Således også i forholdet til Gud:

*Hvorledes skal jeg møde
og favne dig, min skat?
Du skønne morgenrøde
mod al min jammers nat!
Min Jesus, sig, hvorledes
mit arme hjerte skal
opsmykkes og beredes
dig til en brudesal.*

En anden salme om kærlighedens forening har også motiv fra Højsangen, nemlig *Hvad (dvs. hvor) est du dog skøn:*

*Hvad est du dog skøn, ja skøn,
Ja skøn, du allerlifligste Guds Søn!
Du min Sulamith, Sulamith. Ja mit,
Ja mit, alt, hvad jeg har, er ogsaa dit.*

*Min Ven, du est min, ja min,
Ja min; saa lad mig altid være din!
Ja vist, ævig vist, ævig vist, ja vist!
Ja vist! du min skal blive her og hist.*

---

¹¹ Den danske Salmebog (2003), nr. 86

Formen er atter dialogen, men uden rolleangivelse. De to første linier i hver strofe er sjælens henvendelse til Jesus, de to sidste linier er Jesu replik til sjælen: "Ja vist! du min skal blive her og hist." Et karakteristisk træk ved elskovens sprog er, at man ikke kan blive træt af gentagelser: indholdet er så kært, at det aldrig kan siges for ofte.

Allerede i de første linier af salmen *Dig min søde skat at møde* er kærlighedens hede sprogbrug umiskendeligt:

*Dig min søde Skat at møde
Med mit kys og favne-tag,
Og at skue
Dig min Drue,
Er min længsel nat og dag.*

Strofe 8 slutter med et ordvalg, der minder om et helt vielsesritual;

*Mine sinde [dvs. sanser]
Altid finde
Udi den forening roe
Til at ære
Dig, og være
Indtil døden huld og troe.*

Brudebilledet er gennemført lige til brudebænken med ægteskabsløftets rituelle ord.

Hjertemystik

Hjertebilledet har altid spillet en stor rolle i kærlighedens sprog. Det er med hele sin person, dvs. med hjertet, man elsker, når kærligheden er ægte. Hjertemystikken finder hos Brorson sit måske stærkeste udtryk i passionssalmen *Jesum seer jeg for mit øye*. Her kan vi se, hvad de tidligere omtalte "visioner af Kristi sår" betyder, som Brorson ofte havde. I ikke mindre end 17 strofer gennemgås den korsfæstedes sår, indrammet af det åbnede hjertes symbolik i de første og sidste strofer. I den sidste strofe kulminerer hjertemystikken, ved at ordet hjerte indflettes syv gange på de otte linier. For al meditation er gentagelse en ganske naturlig sag:

*Saa skal Jesu hierte vide,
Som blev aabnet med et spyd,
At hans hiertes aabne side
Er mit hiertes hiertens fryd;
Her er rum og hierte nok
For den hele verdens flok,
O! gid alle hierters sinde
Dette hierte vilde finde.*

Om Jesu hjerte hedder det, "at hans hiertes aabne side / Er mit hiertes hiertens fryd". Det er nok lidt overraskende, at denne salme om den korsfæstedes mishandlede legeme står i "Troens Rare Klenodie" under afsnittet "Troens Fryde-Fest", idet Kristi åbne sår giver "hiertens fryd". Forklaringen

findes i strofe 14: "Hvo der vil, kand deri skue / Kierlighedens stærke lue." Som der står i en anden, meget konkret salmelinie af Brorson: "Jeg har min Gud i hjertet fat".¹²

En meget raffineret anvendelse af hjertemystikken kan iagttages i julesalmen *Mit hjerte altid vanker*:¹³

*Mit hjerte altid vanker
i Jesu føderum,
did samles mine tanker
i deres hovedsum.
Der er min længsel hjemme,
der har min tro sin skat
Jeg kan dig aldrig glemme,
du søde julenat!*

Ordene i strofe 1, "Der er min længsel hjemme", viser, at hjertet betyder hele personens engagement i Kristi fødselsmysterium. Men i strofe 10 vendes hjertemystikken om, så at hjertet nu lukkes op og bliver den krybbe, hvori Jesus skal ligge kærligt svøbt. Hjertet længes med tusind længselssukke efter at blive taget i besiddelse af Jesus. Han har selv først løskøbt vort hjerte, og det er derfor ikke længere fremmed bolig for ham. Denne tanke findes også hos Kingo i salmen *Op, Sion, at oplukke*:¹⁴

*Dig vil jeg, Jesus, give
mig med min sjæl og alt,
du skal min ejer blive,
du har mig og betalt*

Men i *Mit hjerte altid vanker* giver Brorson fromheden fornyet inderlighed ved den betagende negative formulering: "ej fremmed bolig":

*Ak, kom, jeg vil oplukke
mit hjerte, sjæl og sind
med tusind længselssukke,
kom, Jesus, kom her ind!
Det er ej fremmed bolig,
du har det selv jo købt,
så skal du blive trolig
udi mit hjerte svøbt.*

*Jeg vil med palmegrene
dit hvilested bestrø.
Min brudgom, dig alene
jeg leve vil og dø.
Kom! lad min sjæl erlange
sin rette kvægestund,*

¹² I salmen *Det er den daglig trøst, hvormed*. Den danske Salmebog (2003), nr. 647, vers 1

¹³ Den danske Salmebog (2003), nr. 125

¹⁴ Den danske Salmebog (2003), nr. 85, vers 2a

*at kysse tusind gange
din søde rosen-mund.*

Rosenmystik

Som man ser af sidste linies "rosen-mund" hører også rosen med til kærlighedens klassiske forsøg på at udtrykke det udsigelige mysterium. I Brorsons uforlignelige salme *Den yndigste* rose kan man se, hvorledes han kan forene så at sige alle mystikkens karaktertræk på kunstfærdigste måde.¹⁵ Inspirationen er mystikkens klassiske bog i Det Gamle Testamente: Højsangen. Brorson angiver det selv i salmens overskrift: "Jeg er en rose i Saron. Cant. 2. v. 1" – dvs. Højsangen 2,1. Brude- og hjertemystikken forenes:

*Nu, Jesu, du stedse skal være
min smykke, min rose og ære.
Du ganske mit hjerte betager,
din sødhed jeg finder og smager.*

Foreningen med Jesus, et hovedelement i mystikken, gør det let for sjælen at dø:

*Min rose mig smykker og pryder,
min rose mig glæder og fryder;
de giftige lyster han døder,
og korset så liflig forsøder.*

*Lad verden mig alting betage,
lad tornene rive og nage,
lad hjertet kun dåne og briste,
min rose jeg aldrig vil miste.*

Med rosen som kærlighedens evige symbol udtrykkes i disse afsluttende salmelinier, at nu er den mystiske forening vundet.

Vurdering

Der har altid stået strid om Brorson – også i hans levetid. Af den stive lutherske ortodoksi blev det hævdet, at Brorson ikke var rigtig luthersk, når han med Erik Pontoppidans katekismus kunne hævde, at gode gerninger både kan og skal man gøre. Dette benægtede sognepræsten Niels Tøxen i Verst, der hørte til Brorsons stift,¹⁶ og en pinlig fireårig notatstrid udbrød mellem præsten og biskoppen. Krigen endte resultatløst for Brorson, og bispekollegaen, den mægtige Sjællands biskop Peder Hersleb, konkluderede skarpt: "Bispen kom til kort over for præsten."

Hvad der måske er mindre kendt, er, at Brorson nok var stærkt påvirket af pietismen, men alligevel tog forbehold over for visse sværmeriske træk. Det gælder pietisternes krav om ganske bestemte stadier i omvendelsesforløbet samt deres lære om syndfrihed og frelsesvished efter omvendelsen. Dette er måske også forklaringen på, at den tidligere omtalte fremtrædende herrnhutiske sjælesørger Andreas Grassmann i 1746 kunne karakterisere Brorson som "en lunken og uafklaret kristen". Det

¹⁵ Den danske Salmebog (2003), nr. 122

¹⁶ Brorson var biskop i Ribe fra 1741 og til sin død i 1764

kunne være, fordi Brorson ikke levede op til alle pietisternes fromhedskrav. Brorson blev således hverken helt accepteret af de lutherske ortodokse eller af pietisterne, om hvem han dog selv skriver, at han altid har anset dem for Guds børn og været deres ven. Intet under, at Brorson fik sine kriseår.

I eftertiden er det ganske interessant, at det især er Brorsons træk af mystik, der har givet anledning til beskyldninger for at være uluthersk. Professor Chr. Thodberg tager afstand fra, at "bøden og forbedringens vej er tydeligt skrevet ind på hjertets tavler som en anvisning på en aktiv meditation over Jesu lidelse" – "Brorsons tale om hjertets åndelige forening med Gud er ikke i overensstemmelse med ortodoks luthersk teologi".¹⁷ Dermed afvises flere væsentlige træk hos Brorson: bod, forbedring og forening med Gud.

Tidehvervspræsten Kristoffer Olesen-Larsen var endnu skarpere, da han sagde til den Brorson-begeistrede Niels Bøgh Andersen: "Hvis De tror, at dét (dvs. Brorsons salmer) er kristendom, gå De ad helvede til ..."¹⁸ En førende tysk kender af pietismen, professor Martin Schmidt konkluderer i sit flerbindsværk om pietisme, at bevægelsen er "en mystisk-spiritualistisk understrøm" og "en permanent fare gennem hele kirkens historie".¹⁹ Det, der således kaldes en farlig understrøm, ville man fra et katolsk standpunkt snarere vurdere som en umistelig del af Kirkens rige fromhedsliv.

Og den rigdom er heldigvis bevaret hos vor fineste danske salmedigter.

Klik her for at udskrive artiklen (printerens skal være tændt)

Klik her for at sende artiklen til en ven eller bekendt (Outlook skal være startet)

Klik her for at komme til forsiden af catholica.dk

---

¹⁷ Chr. Thodberg, "Et kor af stemmer", 1997, s. 126 og s. 129

¹⁸ Niels Bøgh Andersen, "Fiskersøn fra Aventoft", 1974, s. 173

¹⁹ Martin Schmidt, "Der Pietismus"